

Upptäckter i Lena kyrkas sakristia

Arkeologisk schaktningsövervakning

Lena kyrka
Lena 2:1
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Upptäckter i Lena kyrkas sakristia

Arkeologisk schaktningsövervakning

Lena kyrka
Lena 2:1
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Omslagsbild: Byggnadsantikvarie Ulrika Sahlsten i en nyupptäckt gång under Lena kyrka.
Foto mot S, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2018:16
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Anna Ölund,
Upplandsmuseet.

Planframställning där inget annat anges: Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Granskning: Bent Syse, Upplandsmuseet.

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634 / © SGU, dnr I2014/00634

© Upplandsmuseet, 2018

Upplandsmuseet, Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Bakgrund	9
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Kyrkans byggnadshistoria	9
Tidigare undersökningar	10
Syfte, metod och genomförande	11
Undersökningresultat	12
Fynd	23
Tolkningsdiskussion	24
Administrativa uppgifter	26
Referenser	26
Bilaga 1 – fyndlista	28

Figur 1. Karta över Uppland med kyrkor markerade. Läget för den aktuella undersökningen i Lena kyrka markerad med röd cirkel.

Sammanfattning

I Lena kyrkas sakristia genomförde Upplandsmuseet en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med byte av sakristians golv. Anledningen till arbetet var att åtgärda fuktproblem. Under golvet påträffades delar av ett äldre tegelgolv samt en äldre källare. Vidare fanns här en valvkappa till nuvarande källarutrymme. För arkeologins del innebar arbetet endast en ytlig undersökning och dokumentation samt i möjligaste mån reda ut sakristians byggnadshistoria.

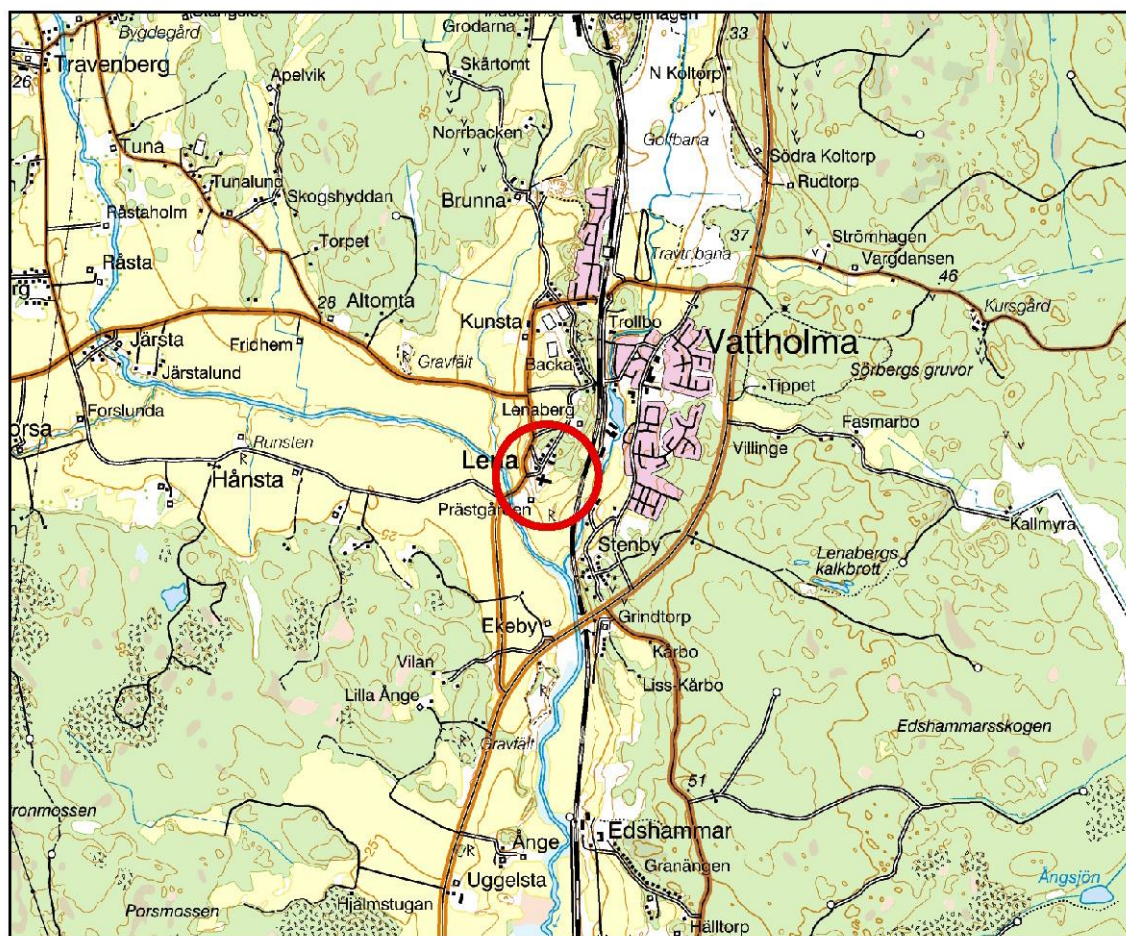
I samband med undersökningen påträffades en tidigare okänd gång som leder från sakristian in i kyrkans långhus. Denna kan utifrån byggnadsteknik och arkivuppgifter härledas till 1900-talets början. Undersökningen i sakristian visar att den östra delen av sakristian byggts om helt under början av 1900-talet. Fyndmaterialet från undersökningen utgörs av bemålade kalkputsfragment och en bärnstenspärla.

Figur 2. Lena kyrka i april 2018 i samband med renovering av kyrkans sakristia. Foto mot N.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi genomförde under våren 2018 en arkeologisk schaktningsövervakning i Lena kyrkas sakristia i samband med byte av sakristians golv. Undersökningen gjordes i enlighet med Länsstyrelsens beslut 431-2570-18. Vid fältarbetet deltog arkeologerna Anna Ölund och Emelie Sunding samt praktikant Olle Höög. Parallellt med den arkeologiska undersökningen var Upplandsmuseets byggnadsantikvarie Ulrika Sahlsten antikvarisk medverkan för åtgärder i samband med saneringen av bjälklag i Lena kyrkas långhus, kor och sakristia enligt Länsstyrelsens beslut 433-6843-17 (4 kap KML).

Figur 3. Översiktskarta över Vattholma samhälle och Lena kyrka, markerad med röd cirkel. Skala 1:50 000.

Bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Lena kyrka är belägen ca 20 km norr om Uppsala, strax sydväst om Vattholma. Kyrkan ligger på Lenaåsens sydände och överblickar därmed också sammanflödet mellan Vendelån och Vattholmaån, vilka sedan bildar Fyrisån (figur 3). Kyrkan har med sin placering i landskapet en mycket god exponering över omgivningarna som även nyttjats innan kyrkan byggdes på platsen. Kyrkan tycks närmast placerad på eller i direkt anslutning till järnålderns gravfält. På åsens västra sida finns gravfälten Lena 92:1 och 93:1 och på den östra sidan gravfälten 89:1 och 90:1. Nedanför åsens södra ände finns storhögarna 94:1 och 240:1 samt den stora stensättningen 94:2. Därutöver finns högarna 96:1-2, 97:1 och 240:2, liksom runstenar 93:2-4 som tidigare legat närmare kyrkan (FMIS).

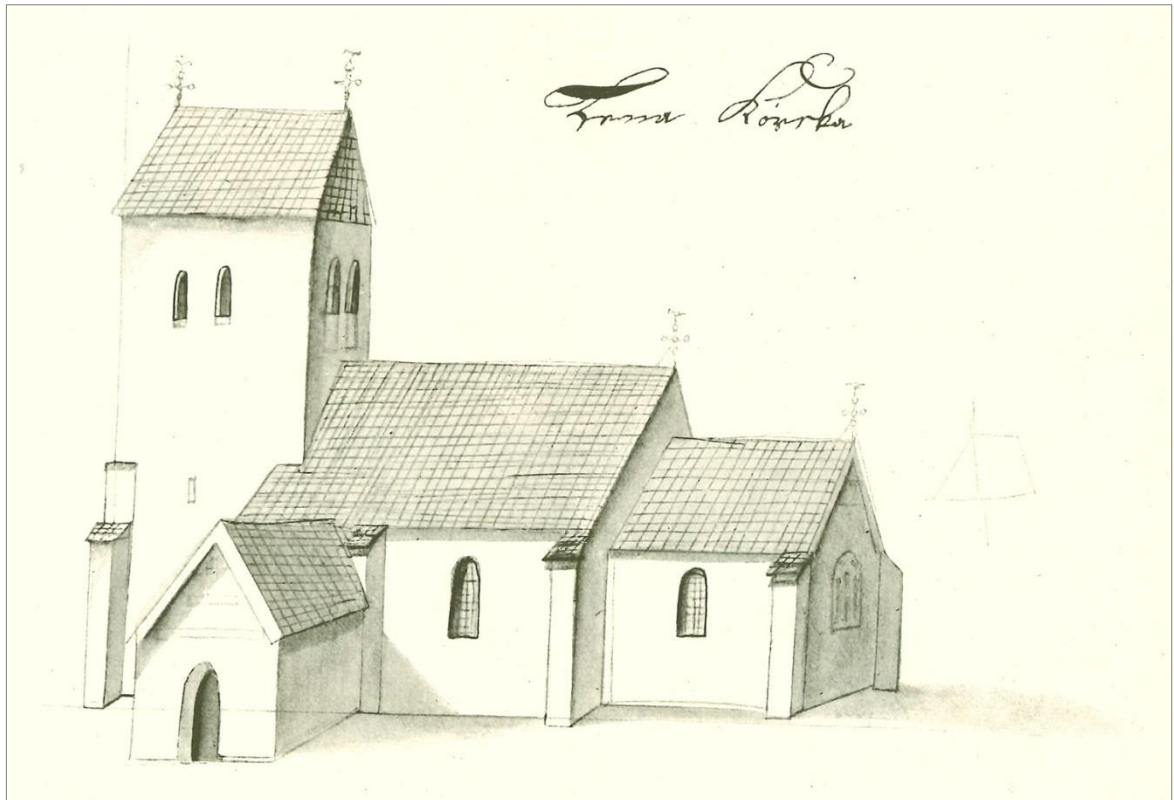
Kyrkans byggnadshistoria

Det äldsta skriftliga belägget för kyrkan och socknen är från 1299 och kyrkan anses vara uppförd vid denna tid (DMS 1982 s. 151). Dess äldsta delar utgörs av torn, långhus och smalare kor. Under 1400-talet tillkom ett vapenhus på den södra sidan och under denna tid slås även valv i kyrkan (Bonnier 1987 s. 180ff). Kyrkans målningar är utförda av Tierpsgruppen under 1400-talets andra hälft (Norberg 1984).

Kyrkan är uppförd i tegel vilket vid tiden var ett exklusivt byggnadsmaterial och detta har tolkats som om kyrkan uppförts på eget initiativ, från början som en gårdskyrka (Bonnier 1987 s 180ff).

Under 1700-talet genomgick kyrkobyggnaden ett flertal ombyggnationer. Det var också under detta århundrade som kyrkan vitputsades och tegelmurverket täcktes över. Det är oklart när kyrkans vapenhus revs med det finns kvar på Olof Graus teckning daterad 1748. Släkten Bjjelke på det närliggande Salsta slott lät uppföra ett gravkor öster om koret år 1717 (Blent 1997, s 109). Till kyrkan hörde också en klockstapel som stod utanför kyrkogården på en höjd norr om kyrkan. Klockstapeln revs före 1770.

Kyrkan har under 1900-talet genomgått flera restaureringar. 1904 gjordes omfattande reoveringar som tyvärr är dåligt dokumenterade. Vid detta tillfälle togs tidigare överkalkade målningar fram. En omfattande reovering skedde även 1961-63 då bl.a. en tidigare igenmurad trefönstergrupp i en spetsbågig nisch vid korgaveln togs fram. Läktaren byggdes om och kyrkan försågs delvis med ny inredning (Norberg 1984; Dellbeck 2004).

Figur 4. Lena kyrka avbildad av Johan Hadorph år 1680. Från Vennberg 1917.

Tidigare undersökningar

Kring och i anslutning till kyrkan och kyrkogården har några arkeologiska undersökningar gjorts. Direkt söder om kyrkan har lämningar av det medeltida vapenhuset påträffats vid undersökningar 2014 och 2017. I vapenhuset har en tegelmurad gravkammare lokaliserats (Syse 2015; Säll 2018).

Ett flertal äldre undersökningar omfattar förhistoriska boplatslämningar. Öster om kyrkogården, i odlingsmarken i åsens östra sluttning, har boplatserna Lena 319:1 och 319:2 delvis undersökts med dateringar från yngre bronsålder, förromersk järnålder och vikingatid (Göthberg 1998). Närmare kyrkan vid Lena 319:2 finns boplatslämningar från folkvandringstid och tidig vendeltid (Göthberg 1993; 1998). Även norr om kyrkan har härdar lokaliserats (FMIS, Göthberg 1989).

Syfte, metod och genomförande

Syftet med undersökningen i sakristian var att dokumentera de murar och konstruktioner som framkommit i samband med att golvet togs bort i april 2018. Det nya golvet som skulle konstrueras krävde ett underliggande utrymme för cirkulation av luft, i syfte att undvika framtida fuktskador. Därför behövde ca 0,3 m tjocka massor avlägsnas under golvet. Detta gjordes med hjälp av sugbil efter att den arkeologiska dokumentationen avslutats. Därefter lades ett lager grus ovan de äldre raseringsmassorna.

Den arkeologiska schaktningsövervakningen innefattade dokumentation av murar och kulturlager ned till ett djup om ca 0,3 m under golv. Materialet grävdes för hand med skärslev och spade och dokumentationen omfattade planritning, beskrivning och fotografering. Stora delar av utrymmet i sakristian innehöll murar eller äldre golv, vilket begränsade de handgrävda partierna.

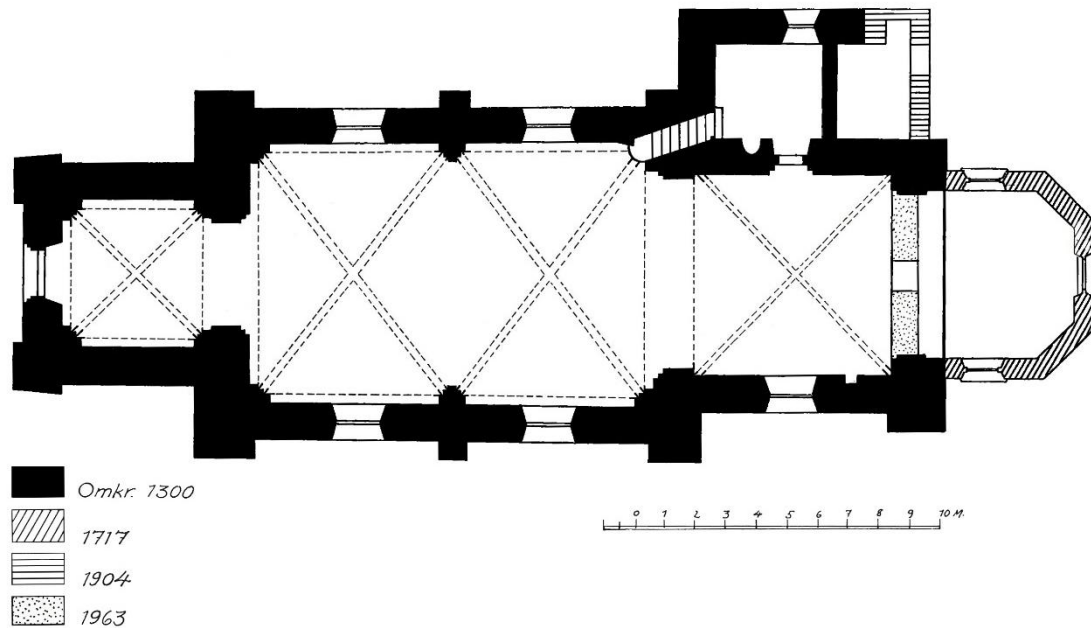
Figur 5. Emelie Sunding och Olle Höög gräver fram murar i sakristian. Foto mot NV.

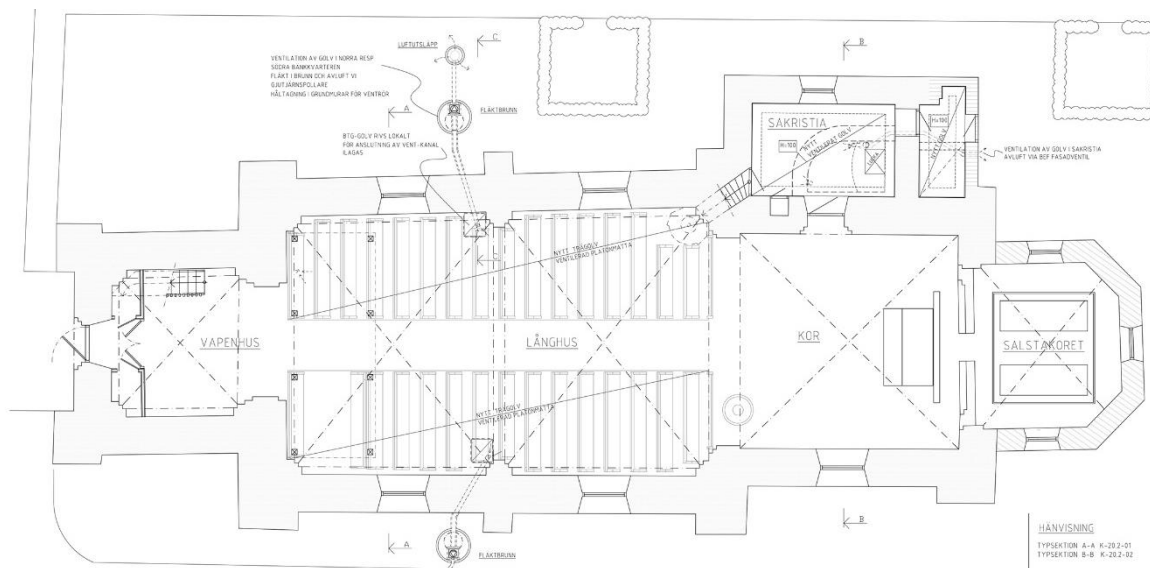
Figur 6. Anna Ölund dokumenterar ett tegelmurat valv A4. Foto mot S, Emelie Sunding, Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Sakristian i Lena kyrka ligger på kyrkans norra sida i höjd med koret. Sakristian har en ingång till koret samt en ingång utifrån. Sakristian har idag två rum, ett större mot väster vid koret och ett mindre avlångt rum mot utgången i öster. När den byggdes hade den troligen endast ett rum. I kyrkobeskrivningen anges att det östra rummet byggts till 1904 (Norberg 1984). Detta bör alltså skett i samband med övriga renoveringar samma år. Det östra rummet ska vid denna tid använts för en värmeanläggning.

Figur 7. Plan utförd av B Hädel 1966 efter äldre uppmätningar i ATA presenterad i Norberg 1984.

Figur 8. Planritning från 2017 som legat till underlag för nu aktuell renovering. Ritningen kom i ett senare skede revideras beträffande ventilationsbrunnarnas placering. Inmätning ej utförd i samband med planens upprättande. Efter LG-Konsult, Ingenjörfirma AB.

Vid en jämförelse av de två planritningarna över Lena kyrka (figur 7 och 8) framgår att vissa diskrepanser beträffande sakristians utseende. På den äldre planritningen löper väggen mellan sakristians östra och västra rum väldigt nära korets ingång. Detta gör att det östra rummet bara är en aning mindre än det västra. På planritningen från 2017 ligger väggen mellan rummen längre åt öster. På denna planritning ligger inte heller fönstret mitt emot korets ingång. Det finns troligen två anledningar till avvikelserna mellan planritningarna. Det ena är mätfel i ritningen från 2017 där utrymmet mätts in då ett stort skåp funnits i rummet. Skåpets djup har gjort att fönstret placerats fel. Fönstret ligger alltså relativt centrerat mot korets ingång. Beträffande väggen mellan de två rummen är det troligen den äldre ritningen som inte jämförts med verkligheten och därmed placerats fel. Denna vägg är sannolikt uppförd i samband med utbyggnaden av det östra rummet, dvs 1904. Den bör då ha ersatt en äldre östvägg i sakristian.

Figur 9. Sakristians östra del där ingången till koret ses i bildens högra kant och utgången till det östra rummet ses i bildens övre del. Foto mot Ö.

Figur 10. Sakristians västra del där dörren till predikstolen ses liksom dörren till en nisch för förvaring. Vid den västra väggen hade det före undersökningen stått ett stort skåp vilket framgår av fotot. Foto mot V.

När den arkeologiska schaktningsövervakningen påbörjades i sakristian var det fuktskadade trägolvet redan borttaget. Likaså hade det underliggande betoggolvet avlägsnats. För arkeologins del medförde detta en form av efterdokumentation och handgrävning i vissa partier av sakristian.

Materialet som påträffades mellan murarna och delvis på dessa utgjordes av omblandade massor av sand, grus, krossat kalkbruk, puts, tegelbitar och sten. Troligen har omblandningen skett i samband med tidigare ombyggnationer och golvbyten.

Figur 11. Planritning över sakristian i Lena kyrka med påträffade lämningar markerade med blå text. Streckad blå linje anger placeringen för den södra väggen i källare A3. Måttangivelser i meter. Skala 1:40.

A1 – Golv

I den västra delen av sakristian fanns resterna efter ett äldre golv. Detta låg under den betongplatta som avlägsnats före undersökningen. Golvet var ett tegelgolv som försetts med en kalkbruksyta. Kalkbruket var fragmentariskt och ca 2 cm tjockt och teglets konturer syntes igenom. Teglet var orangerött välbränt stortegel med måtten 28 x 14 x 8 cm. Golvet fanns endast bevarat i sakristians västra del och var ca 3 x 1 m stort.

Golvet hade byggts ovanpå källare A2. Golvet bedömdes vara relativt sentida men någon närmare datering var inte möjlig att göra.

Figur 12. A1 – Golv. Del av äldre golv i sakristian som utgjordes av ett kalkbruksstruket tegelgolv. Foto mot NV.

A2 – Källare

Intill golv A1 fanns centralt i sakristian resterna efter ett murat utrymme. Detta har tolkats som en äldre källare. Källarens södra och östra murar var relativt intakta, medan den västra muren delvis rasat in och den norra saknades helt. Uppskattningsvis har källarutrymmet varit ca 1 m brett och minst 1,5 m lång. De bevarade murarna var uppbyggda av rött välbränt stortegel med en hård murbrukskaka ovan. Ingen förbandsteknik var möjlig att urskilja då källaren var försedd med invändig vitputs. Den östra muren var två tegel bred medan den södra muren inte var lika tjock. Källarens västra mur tycks ha kalvat in och på dessa rasmassor hade golv A1 anlagts. Källarens norra del var mycket omrörd och det gick inte att hitta någon tydlig avslutning mot norr. Detta hade kanske varit möjligt vid en djupare undersökning men eftersom schaktningsövervakningen inte omfattade mer än 0,3 m under golvet var detta ej möjligt. I den norra delen av källaren påträffades sten och resterna efter en träplanka.

Figur 13. Källare A2 med tegelmurade väggar som putsats invändigt. Foto mot Ö, Emelie Sunding, Upplandsmuseet.

Figur 14. Källare A2 mot S. Emelie Sunding, Upplandsmuseet.

A3 – Källare

Sakristians nuvarande källarutrymme har i denna rapport kallats för A3. Det var fukt i denna lilla källare som först uppmärksammades. En lucka i sakristians golv närmast väggen mellan sakristians rum ledde ned till ett litet utrymme. Utrymmet var oregelbundet format 2,2 m långt 1,05 m brett och hade en svängd sida mot N. Blå streckad markering i figur 11 visar källarutrymmets södra vägg. Utrymmet var 1,15 m högt och i utrymmet fanns vid undersökningstillfället endast bitar av murkna

träplankor. Golvet i källarutrymmet utgjordes av rött stortegel med ett tunt lager kalkbruk ovan. Väggarna och tak var cementstrukna. Eftersom källarutrymmet låg under det tegelslagna valvet (som senare visade sig vara en gång) gjordes antagandet att källaren vid något tillfälle satts igen och att utrymmet fortsatte åt söder. Det igensatta partiet går att se i figur 15 nedan. Källaren A3 och gången A4 skulle visa sig höra ihop och är samma konstruktion men med två olika funktioner.

Figur 15. Källare A3 mot S.

A4 – Gång

Ovan källare A3 löpte ett tegelslaget valv som fortsatte i en båge från sakristian mot ingången till koret. Valvet var byggt av gult tegel med de något ovanliga tegelmåtten 24,5 x 11,5 x 6 cm. Teglet var välbränt och maskinslaget. Valvet var lågt välvt med stående tegel i kappan och hade ett tydligt avslut mot N och V av lagda tegelstenar. Valvets Ö-del avslutades med tegel i stående löp som delvis låg under en cementlagning (figur 11). Vid ingången mot koret fanns en stötfog i valvet där valvet murats ca 5 cm högre upp. Den synliga delen av konstruktionen i sakristian mätte 2,65 x 1,1 m. Valvet låg direkt under det borttagna golvet.

Figur 16. A4. Gång med lågt slaget valv i gultegel i sakristians SÖ-hörn. Källare A3 utgör en del av utrymmet under valvet och nedgången till källaren ses under brädorna i bildens överkant. Observera även stötfogen i valvet i höjd med ingången till koret. Foto mot Ö.

Eftersom valvet löpte mot koret och inte följde källare A3s mått antogs det att konstruktionen fortsatte in under koret mot S. Länsstyrelsen lämnade därför tillstånd till ett borrhål i källare A3s södra vägg. När borrhålet hade tagits upp sågs ett tomt murat utrymme. Eftersom väggen som borrhåts igenom ansågs vara relativt nyligen igensatt togs ett större hål upp som möjliggjorde en besiktning av utrymmet.

Figur 17. Gång A4 vid murupptagningen i källare A3. I gångens tak ses en stöfveg som ligger i höjd med korets ingång. Foto mot S.

Bakom den igensatta källarväggen fanns en gång. Gången var ca 0,9 m bred, 1,1 m hög och 9 m lång. Gången var försedd med ett valvslaget tak i gult tegel, precis som valvet i sakristian. Sidorna var lodräta och byggda i gult tegel som strukits med ett lager av cement. Golvet i gången var byggt av rödbränt tegel. Vid valvkappans möte med väggarna fanns metallklamrar efter kabeldragningar och på vissa ställen i gången syntes avklippta tyglindade elkablar sticka ned från det ovanliggande korgolvet. I övrigt var gången helt tom bortsett från ett dammlager på golvet och viss kondens på cementväggarna.

Gången var i sin fulla längd 9 m, räknat från den igensatta källaren. Den gick från sakristian ut under korgolvet och svängde efter ca 4,5 m av mot väster, mot långhuset. Där koret möter långhuset tog gången plötsligt slut. Gångens sista 1,5 m saknade det valvslagna taket som här var ersatt av ett plant cement eller betongtak som gjutits mot plank. Gångens slut d.v.s den västra väggen i gången var inte lodrät. Denna vägg hade ett övre parti som lutade mot V och ett nedre lodrätt parti.

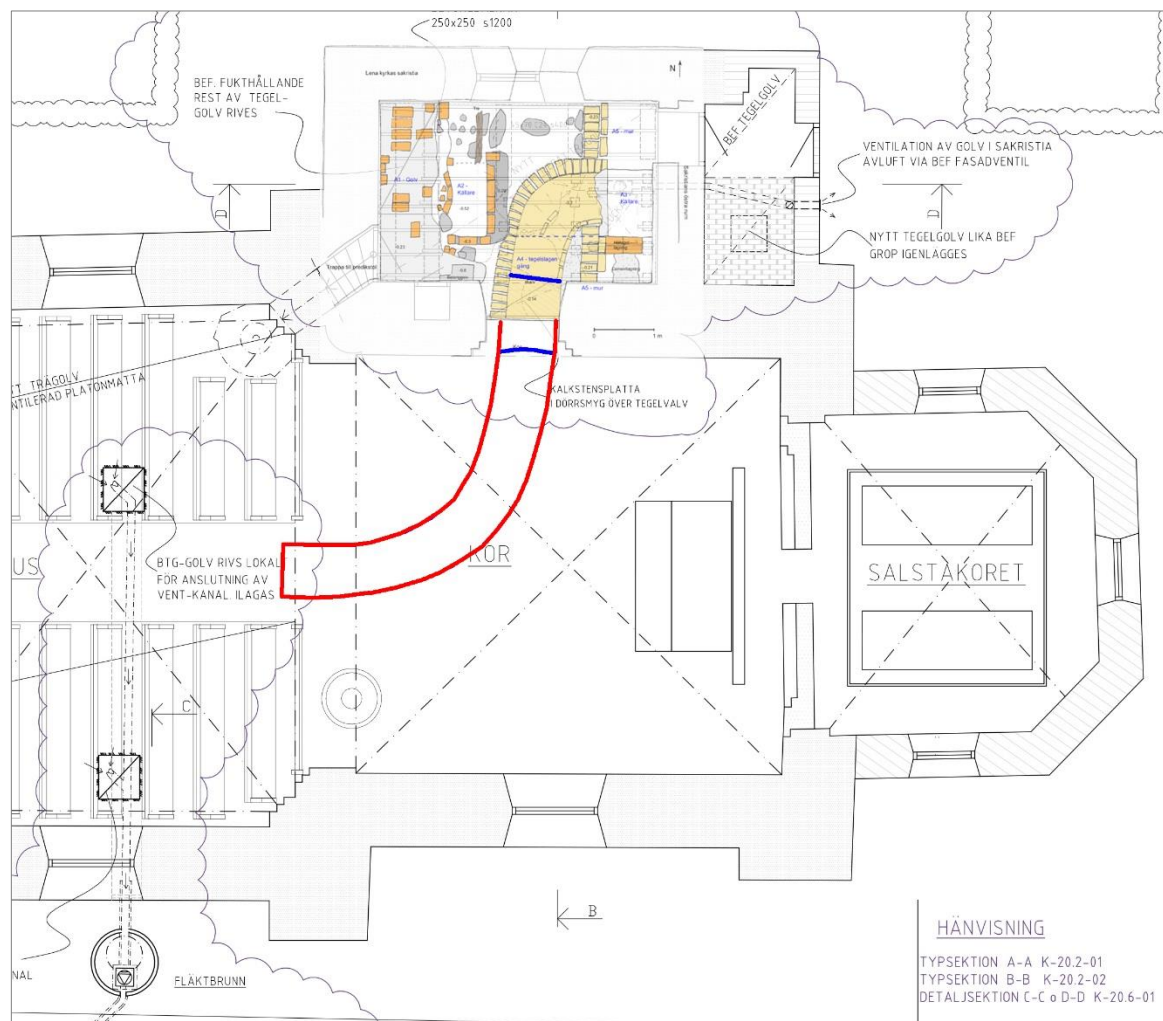
Figur 18. Gång A4 sedd mot sakristian och den nu upptagna igensättningen. Stötfogen i valvtaket ligger vid ingången från koret till sakristian. Foto mot N, Ulrika Sahlsten, Upplandsmuseet.

Figur 19. Gång A4s slut som ligger under mittgången i mötet mellan kor och långhus. Detta parti var försett med ett gjutet tak. Foto mot V, Ulrika Sahlsten, Upplandsmuseet.

Det kunde relativt snabbt konstateras att gången A4 var sentida. Därför gjordes ingen arkeologisk dokumentation av konstruktionen. Ärendet lämnades till den för renoveringen anlitade byggnadsantikvarien Ulrika Sahlsten på Upplandsmuseet. Ulrikas genomgång av arkivmaterial på Landsarkivet i Uppsala visade att gången byggts för uppvärmning 1904. I ett kostnadsförslag för inre renovering 1904 listas kalorifären (värmekanal) som en åtgärd: ”Anordning af varmkammare under sakristian, med nedgång utifrån” (ULA 10829, Lena kyrka. Se även Sahlsten 2018, manus).

Stötfogarna i gångens valv låg på var sida om ingången mellan koret och sakristian. Detta tyder på att värmekanalens byggts i tre olika skeden. Troligen har gången i sakristian och koret byggts för sig och sist har valvet justerats mot de befintliga murarna i ingången mellan kor och sakristia.

Figur 20. Gång A4 som byggts som värmekanal markerad med röd linje i relation till kyrkans östliga del och de dokumenterade lämningarna i sakristian. Blå markering anger stötfogarnas placering. Efter renoveringsunderlag från LG-Konsult Ingenjörbyrå AB.

A5 – Mur

I höjd med källare A3s lucka löpte en mur A5 (se figur 11). Muren var byggd av gult tegel av samma typ som valvet i gången. Vid grävning intill muren kunde det konstateras att denna fortsatte nedåt i minst 4 skift. Murens överkant låg 0,21-0,23 under det borttagna golvet. Murens placering och byggnadsmaterial gör att den tolkas som tillkommen 1904 i samband med att källaren och gången byggdes. Intill murens SÖ-del fanns en cementlagning samt en lagning av rött håltegel.

Det bör dock noteras att muren ligger på samma ställe som det enligt den äldre planritningen ska ha funnits en medeltida mur, dvs sakristians östra vägg (se figur 7). Anledningen till detta fel i planritningen kan vara flera. Möjligen har en medeltida mur funnits på samma ställe som mur A5 och som tagits bort vid ombyggnationen av sakristian på tidigt 1900-tal. Denna mur bör hur som helst inte funnits år 1966 då Händel upprättade ritningen utifrån äldre handlingar i ATAs arkiv (se figur 7). Vid undersökningen i sakristian kunde det också konstaterats att mellanväggen, mellan sakristians östra och västra rum är uppförd av samma gula maskinslagna tegel som A4 och A5. Väggen bör alltså också tillkommit i samband med ombyggnaden 1904.

Att sakristians östra del har genomgått en stor förändring syns även i valvslagningen där stora sprickor löper i valvtaket. Sakristian har delvis målade valv och målningarna ska ha tillkommit under 1300-talet. Dessa målningar har fyllts i och lagats i sakristians östra del.

Figur 21. Mur A5. Byggd av gult tegel på samma ställe där det enligt äldre planritningar ska ha funnits en medeltida mur. Foto mot NV.

Figur 22. Mellanväggen i sakristian visade sig vara byggd av gult tegel. Denna är troligen uppförd i början av 1900-talet. Foto mot Ö.

Figur 23. Sprickor och lagningar i måleriet i sakristians valv pekar mot att ombyggnationen även omfattat valven i sakristian. Foto mot N.

Fynd

Det fanns endast omrörda kulturlager i sakristian. Sannolikt har ombyggnationen 1904 medfört att äldre eventuella golvlager grävts bort. I raseringsmassorna i och öster om källare A2 påträffades rester efter äldre puts. Dessa bitar var dels ljusgrå (F1) och dels klarblå (F2). Det är oklart varifrån putsbitarna kommer. Sannolikt är det relativt sentida och de hör inte samman med de medeltida målningarna. Bitarna har endast fotograferats och därefter gallrats (se fyndlista bilaga 1).

Figur 24. Bemålade kalkputsfragment i grått och blått vilka påträffades i raseringsmassorna i sakristian.

I de omrörda raseringsmassorna påträffades även en bärnstenspärla (F3) i den igenfyllda äldre källaren A2. Pärlan påträffades 0,35 m under det borttagna golvet. Den var klotrund och 10 mm i diameter med ett centralt placerat hål på 0,7 mm i diam.

Möjligen är bärnstenspärlan från ett radband, men det går inte att utesluta att den suttit som detalj på någon klädedräkt eller smycke. En rosenkrans, eller ett radband, är ett band med pärlor eller knutar och används som hjälpmedel vid bön. Pärlorna är tillverkade av olika material såsom ben, bärnsten, ädelmetall, korall, trä, glas och stenkol.

Radbandspärlor är vanligt förekommande i arkeologiska kontexter från gravar och kyrkor. En sökning i Historiska museets databas ger 144 poster av radbandspärlor varav 13 poster utgörs av bärnstenspärlor. Dessa har hittats i kloster och kyrkomiljöer i hela landet (SHMM).

Pärlans material och kondition har studerats av Karin Lindahl, Acta konservering.

Figur 25. F3, Pärla av bärnsten. Fotograferad med USB-mikroskop. Pärlan är 10 mm i diam.

Tolkningsdiskussion

Den arkeologiska schaktningsövervakningen i Lena kyrkas sakristia skulle visa sig ge mycket information om kyrkans byggnadshistoria, främst då de förändringar som gjorts i början av 1900-talet. De äldsta spåren som påträffades i sakristian var den igenfyllda lilla källaren A2. Denna har sannolikt inte varit mycket större än det nuvarande källarutrymmet och nått via en lucka i sakristians golv. Utrymmet behöver inte heller ha varit särskilt djup. Källare i sakristior är mycket vanligt förekommande och de är av olika storlekar och byggda vid olika tider. Den äldre källaren i Lena kyrka har sannolikt fyllts igen när den nya källaren byggts. Dock har konstruktionen fått ligga kvar och det tegelslagna valvet till gången A4 har anpassats efter den äldre källaren. Det är oklart hur gammal denna källare är då denna endast delundersökts.

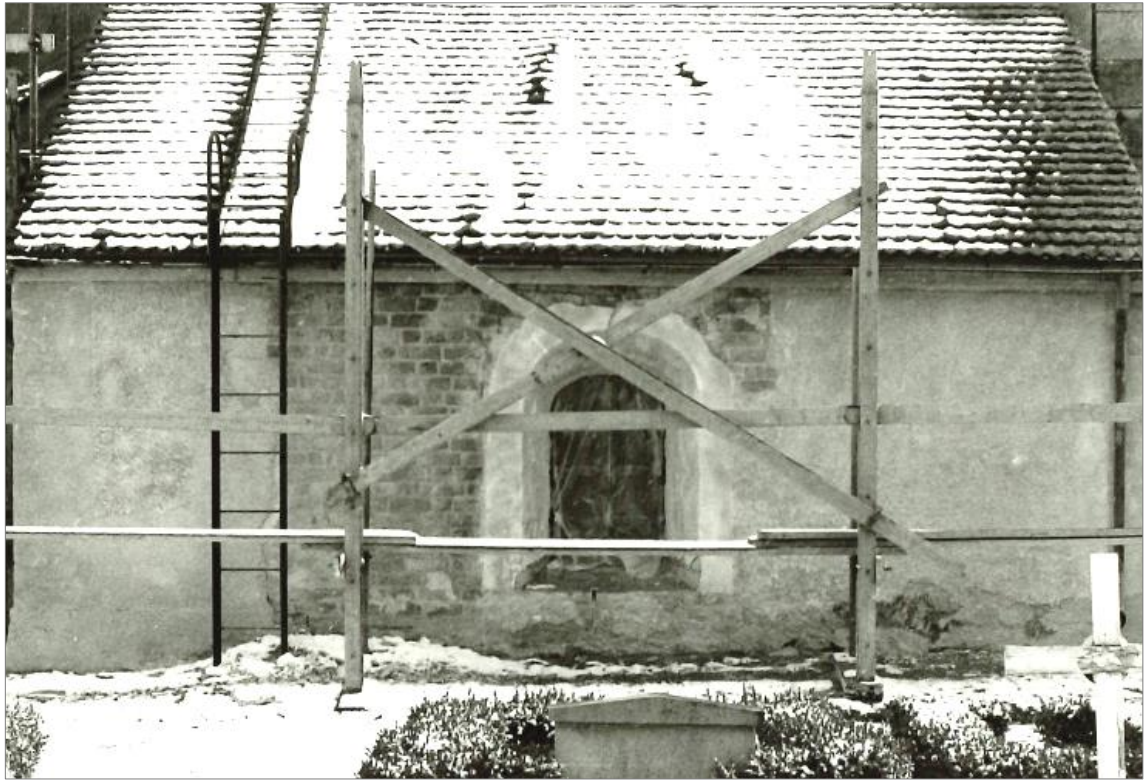
Vid undersökningen påträffades även ett äldre tegelgolv som försetts med en kalkputsad yta. Detta var byggt över den äldre källaren och kan således vara från 1900-talets början.

Den stora överraskningen vid undersökningen var den valvslagna gången A4 som ledde från källare A3 ut i koret och vidare mot långhuset. Denna gång har enligt nyligen studerade arkivuppgifter byggts som värmekanal år 1904. I samband med att kyrkobeskrivningen författades i mitten av 1980-talet påpekades att renoveringen 1904 var dåligt dokumenterad (Norberg 1984). Att man vid tillfället inte tittat i handlingarna i Landsarkivet i Uppsala gjorde att man missade detta omfattande ingrepp i kyrkobyggnaden.

Värmekanalens storlek betyder att stora delar av koret måste ha varit uppgrävt 1904. Detta har sannolikt påverkat äldre gravkammare som bör ha legat i koret. Även sakristians golv bör vid tillfället ha varit helt upprivet. Sannolikt passade man 1904 även på att riva den medeltida kyrkans östra vägg och bygga en ny vägg samt ytterligare ett utrymme i sakristian, dvs det östra rummet. Detta framgår även av arkivuppgifter som omnämner att värmekanalerna byggdes utifrån, vilket pekar mot att sakristians östra rum inte var byggt när värmekanalerna planerades. Hela den östra sidan av sakristian byggdes alltså om vid 1900-talets början. Den nybyggda östra delen framgår även av ett foto från fasadrenoveringen 1973 (figur 26).

För ombyggnationen har man använt sig av ett gult, välbränt maskinslaget tegel. Teglets mått, densitet och yta pekar mot att man nyttjat ett frostbehandlat fasadtegel. Detta tegel kommer sannolikt från det närliggande Salsta tegelbruk som från 1940-talet och framåt specialiserade sig på gult fasadtegel. Salsta tegelbruk var i produktion från 1600-talet fram till nedläggningen 1977 (Olsson 1987).

Ombyggnationer för att förbättra kyrkornas komfort var vanliga under 1900-talets första hälft. Vid tiden önskade man gestalta ett idealiserat historiskt tillstånd samt öka bekvämlighet och ändamålsenlighet. Luftburna värmekanaler såsom likt den i Lena kyrka ersatte synliga värmekällor i kyrkorummet. De uppvärmda värmekanalerna visade dock ofta leda till kraftig nedsmutsning av kyrkornas väggar och valv. Vid mitten av 1900-talet byttes därför, i många kyrkor, de äldre värmesystemen ut och ersattes med elektrisk värme (Legnér 2012).

Figur 26. Sakristians norra fasad under renovering 1973. Skarven mellan den tillbyggda och den medeltida delen syns bakom stegen. Foto Göran Wallner, Upplandsmuseets arkiv.

Administrativa uppgifter

Plats: Lena 2:1, Lena kyrka, Lena socken, Uppsala kommun, Uppland.

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Golvbyte i sakristian.

Uppdragsgivare: Vattholma pastorat.

Fältarbetsperiod: april-maj 2018.

Upplandsmuseets projektledare: Anna Ölund.

Upplandsmuseets personal: Emelie Sunding, Olle Höög (praktikant)

Upplandsmuseets diarienummer: Ar 281-2018

Upplandsmuseets projektnummer: 8686

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-2570-18, 2018-04-23.

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 3 fyndposter varav 2 gallrade. Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Bonnier, Ann Catherine. 1987. Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 51. Uppsala.

Blent, Karin. (red). 1997. Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuseet och Uppsala stift.

Dellbeck, Johan. 2004. Vård och underhållsplan. Lena kyrka. Upplandsmuseet.

DMS. 1982. Det Medeltida Sverige. Band 1 Uppland: 3 Tiundaland: Bälinge, Norunda och Rasbo. Ferm, Olle, Rahmqvist, Sigurd & Westin, Gunnar T. Rahmqvist, S. (red.). KVHAA. Stockholm.

Göthberg, Hans. 1989. Uppland, Lena socken, Sandbro-Edshammar, Vattholma bruk. Schaktövervakning. Rapport. Riksantikvarieämbetet, UV-Mitt. (arkivrapport).

Göthberg, Hans. 1993. Lenaberg. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 319, Lenaberg 319, Lena socken, Uppsala kommun, Uppland, RAÄ dnr 3289/93. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala 1993.

Göthberg, Hans. 1998. Ostkustbanan. Lenaberg och Backa. Boplats från yngre bronsålder och järnålder samt sentida lämning. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala Rapport 1997:38. Uppsala.

Legnér, Mattias. 2012. Kyrkan – ”en maskin att sitta i” Införandet av konfortteknik i Gotlands kyrkor under 1900-talets första hälft. I Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 63. 2012. Stockholm.

- Olsson, Lars-Erik. 1987. Tegelbruk i Sverige, en branschinventering.
Riksantikvarieämbetet rapport 1987:5. Stockholm.
- Sahlsten, Ulrika. 2018. Rapport. Antikvarisk medverkan, Lena kyrka. Manus.
- Syse, Bent. 2015. Arkeologi vid Lena kyrka. Arkeologisk schaktningsövervakning.
Upplandsmuseets rapporter 2015:09. Uppsala.
- Säll, Elin. 2018. Lena kyrka – lämningar efter medeltida vapenhus. Arkeologisk
schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2018:01. Uppsala.

FMIS. Fornsök. Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister.

SHMM. Statens historiska museer. Digitala samlingsregister.

Landsarkivet i Uppsala, ULA 10829, Lena kyrkoarkiv, O1a 2, Handlingar angående kyrkan år 1903-1961.

Bilaga

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Undertyp	Längd mm	Bredd mm	Vikt g.	Ant. Frag.	Beskrivning	Anmärkning
1	Sakristia. Omrörda lager	Kalkputs	Bemålad puts		30	15-25	2,5	2	Bemålade kalkputsfragment. Grå färg.	Gallrad
2	Sakristia. Omrörda lager	Kalkputs	Bemålad puts		10-30	15-25	4,66	6	Bemålade kalkputsfragment. Klarblå färg.	Gallrad
3	Sakristia. Omrörda lager	Bärnsten	Pärlla	Radbandspärlla?	10	10	0,46	1	Klotformad bärnstenspärla med centrerat hål, 0,7 mm. Möjligen en radbandspärlla.	

